

УДК 339.9:658.26

О. В. Хілієнко

здобувач
Донецький державний університет управління**ЗОВНІШНІ РИНКИ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглянуто ринок нафтопереробної промисловості України з точки зору зовнішніх факторів впливу та світових тенденцій у цій галузі. Дослідження, висновки та пропозиції, сформувані у статті, побудовано на основі аналізу статистичної, аналітичної, документальної та іншої наукової літератури. Виявлено, що із поглибленням структурної та комплексної кризи в Україні інші країни світу інтенсивно розвивають кількість суб'єктів нафтопереробної галузі, ринки попиту та технологічні процеси. Наразі Україна втрачає конкурентні переваги – від припинення впровадження міжнародних директив до технічного й технологічного старіння основних засобів нафтопереробних підприємств України.

Ключові слова: нафтопереробна галузь, ринок, директива.

Інтеграція економічного й політичного буття України в систему світової економіки ставить перед науковцями, конструкторами, технологами, економістами і підприємцями якісно нові завдання. Ці завдання спрямовані на комплексне вивчення питань, пов'язаних з формуванням і функціонуванням ринкових структур, діяльністю суб'єктів господарювання, передовсім, реального сектору національної економіки, виробничими засобами яких виступають природні ресурси. Наразі найактуальнішими з них є нафтові й газові ресурси. Перспективність цих ресурсів, відповідно й економічна увага до підприємств, що працюють з ними, пояснюється їх двоякою роллю – вони одночасно виступають мірилом вартості та ресурсом для виробництва. Відповідно до дій економічних суб'єктів, інституційних структур, макроекономічної ситуації й політичних рішень поведінка ринкових структур, які працюють із цими ресурсами, набуває різного характеру, в якому може бути вельми істотною частка суб'єктивного фактора, пов'язаного з оцінюванням ситуації та прийняттям рішень. Головним економічним ризиком у такому разі виступає відсутність географічної ознаки капіталів, сформованих за рахунок добуток та переробки цих ресурсів, з одного боку, і національністю названих ресурсів – з іншого. У такому випадку значущість державного управління щодо задоволення економічних інтересів у всіх учасників фінансово-господарських процесів значно зростає. Зокрема, коли підприємства, які працюють із природними ресурсами країни, виходять на зовнішні ринки.

Економіка нафтопереробної галузі України та теорія державного управління комплексно вивчають механізм, який приводить виробничу діяльність НГК країни у

відповідність з попитом на товари й послуги. Симбіоз економіки та науки має багатозвікову історію, причому її різним етапам відповідали певні теоретичні побудови та концепції взаємозв'язку визначально з політичними, а з кінця ХХ ст. – євроатлантично-інтеграційними рішеннями. Багатофакторний характер умов і самої діяльності підприємств зумовив необхідність розробки теоретичних підходів та практичних рекомендацій, що дають змогу знайти узагальнене й раціональне пояснення діяльності господарюючих суб'єктів, урядів, наднаціональних структур, методів їх поведінки й одержуваних результатів. Щодо цього, організацію діяльності підприємств НГК можна пояснити системною взаємодією структури, поведінки і результатів, що визначає послідовність основних причинно-наслідкових зв'язків. Взаємодіючи з вирішенням проблем економічного вибору і прийняття оптимізаційних рішень в умовах різних ринкових структур, симбіоз теорії економіки галузевих ринків та теорії державного управління дає змогу раціонально трактувати багато проблеми економічного розвитку унікальних підприємств, зокрема в нафтопереробній галузі.

Заявлена проблема є багатоаспектною. Комплексно її опрацьовують урядові й надурядові структури, національні агенції та наукова спільнота. Так, звіт "Україна і енергетичне співтовариство: два роки в очікуванні" надає наочне уявлення про низьку якість програм у газовій і нафтовій сферах, в електроенергетиці, практиці впровадження технологій із відновлюваних джерел енергії, щодо захисту навколишнього середовища та зростання енергоефективності. Сама ж Енергетична стратегія України на період до 2030 р. (зокрема, розділ VI. Стратегія розвитку нафтогазової промисло-

вості) констатує неможливість забезпечення національних потреб у нафті й газі за рахунок власного видобутку. На противагу сьгоднішнім реаліям, коли основними політичними акторами декларована можливість упродовж найближчих років (до 2017 р.), через початок роботи угоди між ExxonMobil, Shell, Petrom (Румунія) і НАК "Надра України" (до 2014 р. вона припинила свою дію з низки політико-економічних питань) та активне впровадження комплексних реформ у межах імплементації Угоди з ЄС (після 2014 р.) налагодити стабільне повне забезпечення нафтою національних потреб. Тим не менше програмний підхід до розв'язання нафтового питання не виправдав себе. Економічні проблеми не вичерпано описом, аналізом та практичними рекомендаціями або навіть їх упровадженням у діяльність підприємств галузі. І причиною цього є внутрішні й зовнішні аспекти та ризики, які, здійснюючи комплексний вплив, синергетично поглиблюють проблему [3].

Накладає свій відбиток і політична складова. Розвиваючи світову нафтопереробну галузь, розвинуті країни світу намагаються забезпечити, по-перше, максимальне завантаження власних виробничих потужностей; по-друге, диверсифікацію джерел постачання максимально дешевої сировини; по-третє, оптимальне розташування нових нафтопереробних заводів, переважно поблизу місць видобутку сировини або території найбільшого попиту на нафтопродукти [2; 9]. На сьогодні аналіз або оцінку сучасних результатів функціонування нафтопереробної галузі окремо та у складі НГК України відшукати у відкритих джерелах достатньо важко. Системність кризи в галузі підтверджено даними [1; 4-8].

Мета статті – провести аналіз зовнішніх ринків національної нафтопереробної галузі, виявити проблеми функціонування підприємств НГК країни та визначити перспективи України щодо розвитку енергетичного співтовариства за участю національних підприємств.

Україна на початку незалежності мала величезні нафтопереробні потужності, за умов правильної диверсифікації постачань нафти могла перетворитися на вагомий експортер нафтопродуктів до Європи. Проте залежна тривала економіко-енергетична політика, підкріплена політичною складовою, що стало результатом понад 70-річного впливу країни-сусіда, призвела цю галузь до критичного стану. Наразі доводиться констатувати практичну відсутність державної політики в нафтопереробній галузі, її закритість до аналізу зовнішніми національними фахівцями. Навіть у Енергетичній стратегії України до 2030 р. нафтопереробній галузі відведено другорядну роль. Окрім Програми "Про збільшення обсягів видобутку нафти і газу в 1993–1994 рр. і найближчу перспективу" 1993 р., конструктивних пропозицій щодо вирішення проблем галузі урядом досі не розроблено. Сучасна нафтопереробна галузь потребує значних і тривалих інвестицій з чималим терміном окупності та податковим митними пільгами з боку уряду [1; 7]. Відповідно, систему державного управління в аспекті регулювання й підтримки доцільно переглянути. Сучасне державне управління нафтопереробної галузі України містить: державне управління користування надрами та державне управління нафтопереробною промисловістю.

Таблиця 1

Система державного регулювання нафтогазового комплексу України

	Державне управління	
	користування надрами	нафтопереробної промисловості
Законодавча база (зі змінами та доповненнями)	Закон України "Про нафту і газ" від 12.07.2001 р. № 2665-III	Закон України "Про трубопровідний транспорт" від 15.05.1996 р. № 192-96/ВР Указ Президента України "Про реформування нафтогазового комплексу України" від 25.02.1998 р. № 151/98
Товар	Нафта, газ, похідні продукти	Бензин, дизпаливо, мазут тощо
Підприємства	НАК "Нафтогаз України", 26 підприємств колективної форми власності	Кременчуцький, Лисичанський, Одеський, Дрогобицький, Надвірнянський, Херсонський НПЗ
Міністерство	палива та енергетики України	
Міжнародні вимоги для перспективного розвитку комплексу	Прийняття змін до законодавства для покращення збирання платежів НАК "Нафтогаз України" через відміну мораторіїв (Закон № 2711-IV/2005 та Закон 2864-III/2001), Незалежний аудит дебіторської заборгованості НАК "Нафтогаз України"	Матеріали табл. 3
Альтернативні ресурси	Газові гідрати, біопалива (пріоритетно для України): Закон України "Про альтернативні види палива" від 14.01.2000 р. № 1391-XIV	

Сучасні вимоги зовнішніх ринків нафтопереробки констатують вихід на нові рівні технологічного інноваційного розвитку.

Сьогодні спостерігається уповільнення роботи НПЗ, що значною мірою зменшує їх інвестиційні можливості і зовсім не стимулює український видобуток нафти та газу. Успішне розв'язання енергетичних проблем

значною мірою залежить від послідовного переходу галузі на інноваційну модель з використанням усіх організаційно-економічних механізмів, але тільки в умовах демократичного розвитку держави на підставах аналогових норм і можливостей, які існують у розвинутих економіках світу.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика пріоритетних напрямів упровадження інноваційних проектів реструктуризації нафтопереробної промисловості [2]

Процеси	Світові показники	США	Західна Європа	Росія	Україна
Каталітичний крекінг	16,9	33,2	14	9,5	7,2
Каталітичний риформінг	13,3	20,5	15,5	9,3	10,1
Гідрокрекінг	5,5	8,8	3,2	0,6	-
Гідроочистка	50,8	78,2	-	-	15,0
Коксування	5,1	13,7	2,1	0,9	1,8
Алкілування та ізомеризація	4,3	10,9	1,6	0,4	0,5

Для ініціювання впровадження процесів поглибленої переробки нафти на українських НПЗ необхідно підвищити показники національних стандартів до рівня стандар-

тів країн Євросоюзу. На сьогодні стан справ щодо впровадження третього пакета реформ у нафтопереробній галузі та суміжних сферах діяльності є таким [1; 5-6].

Таблиця 3

Перелік основних документів-директив, які Україна зобов'язана імплементувати

Назва директиви	Строк імплементатції	Факт виконання
Директива 1999/32/ЄС щодо зменшення вмісту сірки в певних видах рідкого палива	до 01.01.2012 р.	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р. № 525-р
Директива 85/337/ЄЕС щодо оцінювання впливу певних державних та приватних проектів на навколишнє середовище з поправками, внесеними Директивою 97/11/ЄС та Директивою 2003/35/ЄС	до 01.01.2013 р.	Відсутність нормативного акту
Директива 2001/80/ЄС щодо встановлення граничного рівня викидів певних забруднювачів до атмосфери великими спалювальними установками	до 01.01.2018 р.	Відсутність нормативного акту
Директива 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості в підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища	-	Відсутність нормативного акту
Директива 2003/30/ЄС щодо сприяння використанню біопального та інших відновлюваних видів пального для транспорту	до 01.01.2011 р. (план імплементатції)	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 р. № 429-р
Директива 2001/77/ЄС щодо створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, на внутрішньому ринку електричної енергії	до 01.01.2011 р. (план імплементатції)	Відсутність нормативного акту
Директива 2009/28/ЄС щодо стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел, внесення змін та подальшої заміни директив 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС	до 01.01.2014 р.	Відсутність нормативного акту
Директива 2009/119/ЄС щодо встановлення зобов'язань з підтримки мінімальних запасів нафти та/або нафтопродуктів	до 01.01.2023 р.	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 р. № 833-р
Регламент 1099/2008 щодо енергетичної статистики	до 31.12.2013 р.	

Єдиного джерела, де б містилась інтегрована інформація про стан імплементатції директив, немає; тимчасово, з об'єктивних причин, їх імплементатція має проходити в нових умовах тощо. Таким чином, законодавство України необхідно привести в чітку відповідність до законодавства ЄС, визначивши завдання за кожним інструктивним та нормативним документом з метою якнайшвидшого набуття конкурентних рис.

Технологічний рівень європейських НПЗ та еволюція вимог ЄС до якості продуктів нафтопереробки подано в [1, с. 12-13].

Узагальнено порівняльну інформацію існуючого ринку НПЗ у світі в табл. 4.

Поступальний розвиток світової нафтопереробної промисловості зумовлено як зростанням попиту на нафтопродукти, так і постійними й досить високими прибутками галузі. Визначальними тенденціями розвитку галузі є, по-перше, упровадження сучасних технологій; по-друге, максимальне завантаження виробничих потужностей.

Можливості українських НПЗ за останніх системно-технологічних нововведень мають такий вигляд (табл. 5).

Таблиця 4

Інформація щодо існування ринку НПЗ у світі

Регіон	Коефіцієнт використання потужностей	Вміст сірки в автопаливах	Вміст сірки в дизпаливах	Загальна кількість НПЗ	Кількість НПЗ за категоріями			
					A	B	C	D
Європа і Туреччина	73,4-97,6%	до 50 ррт, 0,005%	до 165 ррт, 0,0165%	112	25	49	14	19
СНД	н/д	до 750 ррт, 0,075%	до 800 ррт, 0,08%	45	26	15	1	3
Азербайджан	н/д	н/д	н/д	2	1	1	-	-
Білорусь	н/д	н/д	н/д	2	1	-	1	-
Грузія	н/д	н/д	н/д	1	1	-	-	-
Казахстан	н/д	н/д	н/д	3	2	1	-	-
Росія	н/д	н/д	н/д	27	14	11	-	2
Туркменістан	н/д	н/д	н/д	2	1	1	-	-
Узбекистан	н/д	н/д	н/д	2	2	-	-	-
Україна	н/д	н/д	н/д	6	4	1	-	1

**Можливості українських НПЗ
за останніх системно-технологічних нововведень 2005 р. [1, с. 17]**

НПЗ	Визначальна потужність, млн т/рік	Глибина переробки нафти, %		Коефіцієнт використання потужностей, %
		Фактична	Після нововведень	
Дрогобицький	3,2	62,0	80	32,1
Кременчуцький	18,6	72,2	90	32,2
Лисичанський	16,0	71,5	75	37,6
Надвірнянський	2,6	60,0	72	79,5
Одеський	3,6	57,0	80	38,1
Херсонський	7,1	48,0	92	12,4
Всього	51,1	61,8	-	38,7

Однак їх не використано й не використовують – в Україні поки працює тільки Кременчуцький НПЗ із неповним завантаженням потужностей. Характеристику споживання та виробництва основних нафтопродуктів в Україні наведено в табл. 6 [1,

с. 15; 8]. Як видно з наведених даних, з 2012 р. спостерігається різке скорочення обсягів виробництва та споживання нафтопродуктів. Загалом за рівнем технології українські нафтопереробні заводи належать до найзастарілиших у світі.

Таблиця 6

Споживання (сп) та виробництво (в) основних нафтопродуктів в Україні, млн т

Продукт	1998 р.		1999 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003 р.	
	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в
Бензин	3,3	3,1	3,5	2,5	2,9	2,1	3,3	4,0	3,6	4,7	3,6	4,3
Дизельне пальне	5,8	4,0	5,2	3,3	4,9	2,7	4,9	4,6	5,0	5,8	5,2	6,3
Мазут	3,4	4,1	2,1	3,6	1,2	2,7	1,2	5,3	1,1	7,2	0,8	7,9
Продукт	2004 р.		2005 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р. (січень) (приріст/зниження відносно січня 2014 р.)	
	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в	сп	в
Бензин	3,7	5,0	3,7	4,6	0,911 8	н/д	0,833	0,056 7	0,660 5	0,381	0,037 (-27,3)	н/д
Дизельне пальне	5,6	6,3	5,1	5,4	4,174 8	н/д	3,933 5	0,071 9	3,501 5	0,447 6	0,1586 (-19,3)	н/д
Мазут	0,7	7,8	0,7	5,8	0,304 0	н/д	0,191 3	0,074 3	0,140 9	0,326 3	0,0286 (70,2)	н/д

Їх виробничі міцності зорієнтовано на переробку "важкої" нафти, яка у більшості випадків експортується з Росії і не відповідає сучасним економічним, технологічним та екологічним нормам товарів, які працюють на продуктах нафтопереробки.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід констатувати наявність таких проблем у нафтопереробній галузі України:

- неефективна державна політика;
- низька конкурентоспроможність національних підприємств галузі;
- висока залежність від імпорту нафти невисокої якості;
- непрозорість результатів роботи паливного ринку;
- технічна та технологічна відсталість національних НПЗ;
- несприятлива інвестиційна політика.

У запропонованій статті розглянуто низку традиційних питань економіки нафтопереробної галузі та державного управління нею, враховуючи специфіку перехідного періоду ринкових перетворень в Україні з пострадянської держави до постіндустріального суспільства. Саме такий перехід зумовив новий спектр загальносвітових і національних проблем посилення централізованого управління потоком науково-технологічних нововведень як глобального феномена формування конкурентних переваг національних економік, зокрема україн-

ської саме в конкурентоспроможних галузях економіки. Для України – це підприємства й галузі, які функціонують із використанням або на базі природних ресурсів, зокрема підприємства нафтопереробної промисловості. Це породжує новий і дещо незвичний раніше симбіоз державного управління та ринкового механізму. Адже технологічний прорив можна здійснити на ґрунтовній законодавчій платформі, яка відповідала б міжнародним вимогам і стандартам. Цей прорив здатний якісно змінити не тільки процес ринкових перетворень, але і показати істотний вплив на глобальні політичні, економічні, технологічні, виробничі, фінансові та соціальні рішення.

Наявні реальні процеси в економіці потребують перегляду багатьох теоретичних підходів і подальшого розвитку теорії державного управління в нафтопереробному аспекті економічного буття – можливостей диверсифікації джерел надходження нафти в Україну.

Необхідно відзначити, що й діюча система державного управління розвитком нафтопереробної галузі відчуває значні труднощі, породжені природними історичними проблемами, необхідністю пошуку нових парадигм та напрямів суспільного розвитку.

Список використаної літератури

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зо-

- внісне становище України в 2015 році". – Київ : НІСД, 2015. – 684 с.
2. Баб'як Л. В. Стан і проблеми інноваційного розвитку підприємств нафтопереробної галузі. / Л. В. Баб'як, О. М. Мацяк, М. Я. Топилко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2009. – № 649: Логістика. – С. 8–11.
  3. Біденко К. Р. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств як інструмент антикризового управління / К. Р. Біденко // Управління розвитком. – 2012. – № 12(133). – С. 107–109.
  4. Бурлака В. Г. Трансформація ринков нафти і газу : монографія / В. Г. Бурлака, Р. В. Шерстюк ; под ред. В. Г. Бурлаки. – Київ : НАУ, 2005. – 320 с.
  5. Енергетична стратегія України до 2030 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua.
  6. Нафтопереробна промисловість України: стан, проблеми і шляхи розвитку (аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 3 (75). – С. 3–31.
  7. Про збільшення обсягів видобутку нафти і газу в 1993–1994 рр. і найближчу перспективу : постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.1993 р. № 532 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532-93-%D0%BF>.
  8. Цены и статистика. Нефть и газ. Украина // Энергобизнес. – 2015. – № 3 (892). – С. 29–31.
  9. Чукаєва І. К. Проблеми та перспективи розвитку нафтового комплексу України / І. К. Чукаєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6(85). – С. 70–73.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2015.

Хилиенко Е. В. Внешние рынки нефтеперерабатывающей отрасли Украины: анализ, проблемы и перспективы

В статье рассмотрен рынок нефтеперерабатывающей промышленности Украины с точки зрения внешних факторов и мировых тенденций в этой области. Исследования, выводы и предложения, сформированные в статье, построены на основе анализа статистической, аналитической, документальной и другой научной литературы. Выявлено, что с углублением структурного и комплексной кризиса в Украине другие страны мира интенсивно развивают количество субъектов нефтеперерабатывающей отрасли, рынки спроса и технологические процессы. Сейчас Украина теряет конкурентные преимущества – от прекращения внедрения международных директив до технического и технологического старения основных средств нефтеперерабатывающих предприятий Украины.

Ключевые слова: нефтеперерабатывающая отрасль, рынок, директива.

Khiliyenko O. Foreign Markets of Oil Processing Branch of Ukraine: Analysis, Problems and Prospects

The market of oil-processing industry of Ukraine from the point of view of external factors and world tendencies in this area is considered in this article. Oil industry plays significant role in securing national safety in energy sector and is considered strategic for Ukraine. Ukraine has considerable oil and gas resource base that makes it possible to increase production volumes of hydrocarbons in the future. Researches, conclusions and the created offers in article structurally based on the analysis of statistical, analytical, documentary and other scientific literature. It is revealed that with deepening structural and complex crisis in Ukraine, other countries of the world intensively develop number of subjects of oil processing branch, the markets of demand and technological processes. There are 6 refineries in Ukraine that process oil and produce petroleum products. They are Ukratnafta (Kremenchug Oil Refinery), LINIK (Lisichansk Oil Refinery), NPK Galychyna (Drohobych Refinery), Lukoil (Odesa Oil Refinery), NaftokhimikPrykarpattya (Nadvirnyanskiy Refinery), Khersonskiy NPZ (Kherson Oil Refinery). Now Ukraine loses competitive advantages – since the termination of introduction of the international directives before technical and technological aging of fixed assets of the oil processing enterprises of Ukraine. The main regulator of oil industry in Ukraine is The Ministry of Energy of Ukraine. The state has lost control of the domestic market of petroleum products. One of the main goals of the National Energy Strategy till 2030 for Ukraine is to become less energy dependent. To achieve this Ukraine attempts to increase volumes of domestic oil extraction using its significant resource base. Recently, the problem of petroleum product quality has become especially topical both for oil traders and for the state supervisory bodies. The problem is further aggravated by the fact that the absence of the fuel of proper quality on the market substantially undermines the national transit potential. These and other problems do not allow Ukraine to declare itself as about the subject of the competitive world of oil refining.

Key words: refining industry, market, directive.